

ISSN 2227-1864

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

№ 1078

Серія «ФІЛОЛОГІЯ»

ВИПУСК 68

Заснована 1965 р.

Харків-2013

Інтертекстуальні стратегії в літературі XIX–XXI століть

Соценко Н. Ф.

Інтертекстуальні та інтермедіальні інкорпорації
в тексті повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» Т. Г. Шевченка 100

Борбунюк В. А.

П'єса «Голубая роза» Леси Українки в контексті драматургії А. Чехова
(типологічні зв'язи та інтертекстуальні асоціації) 104

Холмогорцева І. С., Савченко Н. М.

Британська фольклорна п'єса як джерело прецедентності
в англійській літературі кінця XIX — початку XX століття 113

Гармаш Л. В.

Танатологічні мотиви в романі В. Я. Брюсова «Огненный ангел»: інтертекстуальний аспект 118

Шкоріна І. М.

Інтертекстуальність і символізація як засадничі компоненти поетики роману О. Слісаренка «Чорний ангел» 123

Ющенко Л. О.

Повість В. Кулаковського, П. Сиченка «Ой гук, мати, гук» як об'єкт інтертекстуального аналізу 128

Галаган Я. В.

К вопросу об интертекстуальности поэзии М. Д. Рахлиной 133

Поборчая И. П.

Своеобразие диалогизма в стихотворении Александра Кушнера «Современники» 137

Поддубко Ю. В.

Пушкин в поэтическом сознании Александра Кушнера 141

Калениченко О. Н.

К вопросу об интертексте в творчестве М. и С. Дяченко 146

Шульгин М. Э.

К проблеме наследования принципов религиозного хождения в современной литературе 150

Перинец Е. Ю.

Поэтика романа В. С. Маканина «Испуг»: интертекстуальный и интермедіальний аспект 155

Калашикова А. В.

Стратегия «присвоения» в интертексте «Китайского путешествия» Ольги Седаковой 158

Проблема культурних комунікацій у світлі інтермедіальності

Ломакович С. В., Надозирная Т. В.

«Шлем ужаса» В. Пелевина: от виртуальной реальности к мифу 162

Трифонов Р. А., Гарюнова Ю. О., Пустовалова В. І.

Кінематографічний лінгвокультурний код у мас-медіа 166

Довгань О. В.

Інтермедіальність художнього тексту як соціологічний феномен та проблема культурної комунікації 172

Борзенко О. І.

Творчість Віктора Забіли в літературно-побутовому аспекті 176

Кисіль В. В.

Костянтин Буревій: у пошуках національної ідентичності 183

Шураєва Н. Б.

Новела «Гайдар» А. Любченка: особливості поетики 189

20. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. — Т. 11. Листи (1898— 1902) / Леся Українка. — К. : Наукова думка, 1978. — 480 с.
21. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. — Т. 12. Листи (1903— 1913) / Леся Українка. — К. : Наукова думка, 1979. — 696 с.
22. Франко І. Твори в 20 т. — Т. 17. Літературно-критичні статті / Іван Франко. — Київ : Держлітвидав УРСР, 1955. — 529 с.
23. Хороб С. І. Українська драматургія кінця XIX — початку XX століття в системі модерністського художнього мислення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Хороб Степан Іванович — Львів, 2002. — 46 с.
24. Чехов А. П. Полн. собр. соч. и писем : в 30 т. : Письма : в 12 т. — Т.3. Письма (октябрь 1888 — декабрь 1889) / Антон Павлович Чехов. — М. : Наука, 1976. — 574 с.
25. Чехов А. П. Полн. собр. соч. и писем : в 30 т. : Письма : в 12 т. / Антон Павлович Чехов. — Т. 6. Письма (январь 1895 — май 1897). — М. : Наука, 1978. — 774 с.
26. Чехов А. П. Полн. собр. соч. и писем : в 30 т. : Соч. : в 18 т. / Антон Павлович Чехов. — Т. 12—13. — М. : Наука, 1978.
27. Чудаков А. П. Поэтика Чехова / А. П. Чудаков. — М. : Наука, 1971. — 292 с.

УДК 811 111'42

І. С. Холмогорцева, Н. М. Савченко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Британська фольклорна п'єса як джерело прецедентності в англійській літературі кінця XIX — початку XX століття

Холмогорцева І. С., Савченко Н. М. Британська фольклорна п'єса як джерело прецедентності в англійській літературі кінця XIX — початку XX століття. Стаття присвячена дослідженню автентичного британського фольклорного жанру британської фольклорної п'єси як прецедентного тексту у творах англійських письменників XIX — XX століття. У роботі обґрунтовується актуальність вивчення прецедентних текстів у ключі діалогізму, вводиться поняття британської фольклорної п'єси і аналізується її потенціал як прецедентного тексту.

Ключові слова: амбівалентність, британська фольклорна п'єса, діалогізм, поліфонічність, прецедентний текст.

Холмогорцева И. С., Савченко Н. Н. Британская фольклорная пьеса как источник прецедентности в английской литературе XIX — XX веков. Статья посвящена исследованию аутентичного британского фольклорного жанра британской фольклорной пьесы как прецедентного текста в произведениях английских писателей XIX — XX веков. В работе обосновывается актуальность изучения прецедентных текстов в терминах диалогизма, вводится понятие британской фольклорной пьесы и анализируется ее потенциал как прецедентного текста.

Ключевые слова: амбивалентность, британская фольклорная пьеса, диалогизм, полифоничность, прецедентный текст.

Kholmogortseva I.S., Savchenko N.M. British folk play as a precedental source in English literature of the end of XIX — the beginning of the XX centuries. The paper deals with the study of an authentic genre of British folklore British folk play as a precedental text in the works of English writers of XIX- XX centuries. The article proves the relevance of precedental texts study in terms of dialogism, introduces the notion of British folk play and provides the analysis of its potential as a precedental text.

Key words: ambivalence, British folk play, dialogism, polyphony, precedental text.

Однією із характеристик сучасного світо-сприйняття людини є ототожнення тексту як засобу фіксації свого власного досвіду із світом, до якого входить культура, наука, суспільство і сама людина, і який, услід за

Ж. Деррідою, розуміється як текст. Більш того, лінгвістика описує сучасну культуру як ту, для якої породження оригінальних текстів не є характерним. У процесі їх створення просліджується тенденція до переосмислення

вже існуючої культури і запозичення її елементів. В окремих випадках цими елементами стають цілі тексти або їх фрагменти, які отримали назву «прецедентні тексти» (ПТ). Термін ПТ був вперше уведений Ю. М. Карауловим [6:56] і далі розроблявся у роботах Д. Б. Гудкова [4], В. В. Красних [7], Г. Г. Слишкіна [9], Р. С. Чорновол-Ткаченка [11] тощо, де досліджувалися шляхи формування ПТ, функції, концептуальне значення для представників певної культури. Існування і розповсюдження ПТ свідчить про наявність певної системи цінностей у будь-якій лінгвокультурній групі. Цій системі, як стверджує Л. М. Гриценко, притаманна варіативність, яка обумовлена «різницею у поглядах на ціннісні пріоритети, що залежать від характеру національного суспільства, духовного досвіду нації, особистих якостей людини тощо» [3:17]. Одним з найбільш яскравих засобів опису культури певної мовної спільноти є фольклорний текст (ФТ), який у цьому ракурсі теж постає як прецедентний. Проте на сьогоднішній день дослідження співвідношення ФТ і ПТ проводиться однобічно, коли ФТ постає тільки як текст-приймач, у той же час питання про його потенціал як ПТ залишається відкритим, що забезпечує *новизну* нашої роботи.

Предметом дослідження виступають інтертекстуальні зв'язки, які маніфестують ПТ. Емпіричним матеріалом і *об'єктом* є тексти автентичного британського фольклорного жанру британської фольклорної п'єси (БФП) і літературні тексти англійських письменників кінця XIX — початку XX століття. *Метою* роботи є розкриття специфіки БФП як ПТ англослов'янської лінгвокультурної групи і визначення засобів актуалізації БФП у текстах-приймачах. Мета обумовлює *задачі*: описати поняття ПТ і БФП, розглянути форми і функції БФП у текстах англійської художньої літератури.

Дослідження ПТ (термін ПТ ми розуміємо услід за Ю. М. Карауловим, як той, що «має значення для певної особистості у пізнавальному і емоційному відношенні, що має надособистісний характер, тобто відомий широкому колу цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників, і, нарешті, як той, звертання до якого повторюється багато разів у дискурсі цієї мовної особистості» [6:56]) бере свій початок у теорії діалогізму М. М. Бахтіна. В основі цієї теорії перебувають базові поняття амбівалентності і поліфо-

нічності, які якнайкраще описують процес формування системи ПТ у певній культурі. Розглянемо їх докладніше.

Згідно лінгвістичному словнику, *амбівалентність* представлена у своєму вузькому значенні — «поеднання у семантичній структурі слова значень, що протиставляються один одному» [5]. У широкому сенсі це поняття пов'язане із «здатністю людини ідеально і матеріально освоювати, осмислювати будь-які явища, що цікавлять суб'єкта, через дуальну опозицію, постійно шукати шляхи формування смислу через полюси цієї опозиції, знаходити смисл як фокус подолання опозиції, як міру зняття протиріччя, співвідносячи їх через один одного між полюсами» [1]. Таким чином, амбівалентність — це двоїстість, яку можна трактувати услід за М. М. Бахтіним як внутрішню діалогічність, двозначність [2:461]. Крім того, розглядаючи поняття амбівалентності дослідники розуміють під ним факт включення історії суспільства у текст і навпаки, самого тексту в історію [8]. Таким чином, амбівалентність надає ПТ бінарний характер: він є цілісною структурно-семантичною одиницею, яка належить певному автору і одночасно лінгвокультурній групі, для якої стає асоціацією із подією, іменем або іншим культурним явищем, що ПТ описує, тобто предметом рефлексії. Поряд із поняттям амбівалентності постає *поліфонічність*, яку ми будемо розуміти як усвідомлення того, що певний феномен може бути представленим як семантичний простір, що потенціально містить велику кількість значень [2]. М. М. Бахтін дає визначення поліфонічності у контексті літературної творчості: «Справжня поліфонічність виникає із великої кількості самостійних роздумів і голосів, повноцінних звуків, що не змішуються один з одним» [2:30]. Так, завдяки механізмам амбівалентності і поліфонічності формується система, що описує цінності культурної групи, і разом із нею формує тезаурус ПТ цієї групи.

Виділення ПТ як елемента інтертекстуальності можливо на матеріалі такого тексту, вертикальний контекст якого включає в себе актуальні на період створення тексту фонові знання, а інтерпретація ПТ відбувається із урахуванням достатньої культурної компетенції реципієнта. Так, під час аналізу текстів англійської літератури кінця XIX — початку XX століття, ми можемо помітити тенденцію до використання ФТ, популярність яких від-

носиться саме до цього періоду, — британську фольклорну п'єсу (далі — БФП).

БФП є автентичним жанром британської фольклорної традиції, що представляє собою невеликий віршований трагікомічний твір, що має форму куплета або чотиривірша, для якого характерна певна структура і композиція, що включає в себе назву, інтродуктивний блок, трагічний комплікативний блок “битва”, комічний комплікативний блок “чудове зцілення”, сюжет і фіксований набір персонажів. Основними функціями БФП є розвага та колядування. Може містити у собі елементи музичних творів. Про популярність і факт широкого розповсюдження текстів БФП у період, що розглядається, свідчить інформація про дати їх створення, які ми можемо побачити у назвах п'єс, наприклад, “*Christmas Rhymers from Mullaghcarron — 1885*” [5:3], де подаються дані про традиційний час виконання (Різдво), місце (район м. Лісбурн) та дату створення. Відмітимо, що основний корпус текстів БФП датується у межах періоду 1770 — 1968, при цьому на кінець XIX — початок XX століття припадає 69,1% від усього обсягу. Тому не дивно, що самі тексти БФП і їх елементи були інкорпоровані у літературні твори, як у ізольованій формі, так і як частина сюжету. Розглянемо, як тексти БФП актуалізуються у художніх творах.

При інтертекстуальних контактах БФП як ПТ із текстами-приймачами найбільш яскраво маніфестуються відносинами архітекстуальності, оскільки саме цей тип діалогічних відносин описує взаємодію двох різних жанрів, письмової і усної традиції. Одним із найбільш поширених мовленнєвих засобів реалізації архітекстуальності є алюзія. Алюзійне слово виступає як знак ситуативної моделі, із якою за допомогою асоціації співвідноситься текст [10:42–43]. Уведення у тканину художнього тексту алюзії на ФТ відображає, головним чином, відношення автора до традиції. Так, використання елементів БФП проявляє позитивне, негативне і нейтральне відношення до текстів фольклорної культури. Розглянемо їх докладніше.

1) Оскільки БФП є трагікомедією і реалізує принципи карнавальності культури, найбільш типовим проявом звертання до її текстів є позитивний контекст. Сама карнавальність проявляється у звертанні до образів персонажів, створенні святкового духу під час комунікативної ситуації. Такий підхід є характерним для творів У. Г. Ейнсворта (1805–

1882), у “*Mervyn Klitheroe*” якого БФП вербалізуються так:

(1) ... a dozen men entered, clothed in clean white woollen shorts, ornamented with ribbands, tied in roses on the sleeve and breast, and the caps decked with tinsels on their heads and tin swords by their sides. They were attended by an old woman with a tall sugar-loaf hat, and an immense nose and chin, like those of Mother Goose in the pantomime. By the side of Old Bessie was an equally grotesque figure, clothed in a dress partly composed of the skins of various animals, with a long tail dangling behind and a fox-skin cap, with lappet, on the head. This was the Fool. ... The entrance of the mummers was welcomed by a shout of laughter from the whole assemblage [1:53].

Приклад демонструє зв'язок художнього тексту із БФП за допомогою використання антропонімів *Old Bessie* та *Fool*, які є допоміжними діючими особами у тексті п'єси і виконують контактовстановлюючу функцію. Опис їх образів активує сміхове сприйняття реципієнта завдяки протиставленню абсурдної зовнішності (*a tall sugar-loaf hat, and an immense nose and chin, a dress partly composed of the skins of various animals, with a long tail dangling behind and a fox-skin cap, with lappet, on the head*) названих персонажів майже урочистому вигляду інших виконавців (*clean white woollen shorts, ornamented with ribbands, tied in roses on the sleeve and breast, and the caps decked with tinsels on their heads and tin swords by their sides*). Успішну реалізацію комічного ефекту підтверджує позитивна реакція аудиторії, тобто аплодисменти. Таким чином, за допомогою алюзії передається принцип карнавальності, який протиставляється офіційності події (рауту), в межах якої виконується БФП.

2) Сміхова культура може викликати не тільки позитивні емоції, але й негативні, якщо реципієнт є незнайомим із системою культурних цінностей. Так, виконання БФП і образи безпосередніх виконавців можуть призвести до появи страху або нудьги, наприклад:

(2) ...Beelzebub with a black sweep's suit and complexion to match. Some of the smallest of the children began to cry (...) They recited their parts without much animation and action, as though saying their collects in Sunday school. It was a dull fun to Cable... [2:41–43].

Причина страху дітей передається за допомогою алюзії на образ контактовстановлюючого персонажу БФП Вільзевула, що доповнюється описом виконавця, який за своєю зовнішністю нагадує чорта. Одночасно, використання стилістичного прийому оксюмору *a dull fun* доповнює розуміння невдалої реалізації комічного ефекту п'єси, що обумовлено відсутністю карнавальності, і співвідносять БФП із академічним комунікативним актом. Отже, наведений приклад демонструє, як архітекстуальність як тип інтертекстуальної взаємодії суміщає в одному тексті три типи дискурсу — художнього, фольклорного і академічного, що поглиблює емотивність художнього тексту (під емотивністю ми розуміємо іманентно приналежну мові семантичну властивість виражати за допомогою системи своїх засобів емоціональність як факт психіки, відображення у семантиці мовленнєвих одиниць соціальні й індивідуальні емоції [12:24]).

3) Нейтральний контекст, у якому використовуються елементи БФП, дає змогу реципієнту самому сформулювати своє ставлення до традиції. Часто це досягається завдяки введенню об'єктивних фактів щодо традиції виконання БФП, починаючи від простої характеристики п'єси, яка може бути виражена епітетом із неемоційною конотацією, наприклад:

(3) The stranger seemed interested in the quaint performance of "St. George and the Turkish Knight" [4:216],

де актуалізатором алюзії виступає назва БФП; закінчуючи переказом тексту п'єси:

(4) They fought one with the other, and fell mortally wounded, the Great Duce of modern days alone surviving, when a new character rushed in — a doctor with a nostrum to cure all complaints — and applying it to their noses, with some words of a cabalistic character, which sounded like "Take some of this riff-raff up thy sniff-snaff," he seat each dead hero on his feet ready to fight another day" [6:639].

Останній приклад знайомить реципієнта із інформаційним наповненням комплікативних блоків п'єси "битва" і "чудове зцілення", при цьому не робить зауваження щодо трагічності і комічності БФП. Використання у художньому тексті сюжетної лінії п'єси дозволяє нам зробити висновок про наявність метатекстуальних відносин, які є також характерними для БФП як ПТ. Такий спосіб

взаємодії дозволяє автору досягти потрібної щільності інформативності, не цитуючи текст цілком.

Проте, цитата БФП як інтертекстуальний прийом є також властивою художній літературі періоду, що досліджується. Популярність БФП зробила цей текст прецедентним для подальшої реалізації гіпертекстуальних відносин. Основною функцією цитат є створення комічного ефекту, при цьому вони є дослівними. Оскільки БФП є римованим твором, його цитати маркуються графічними засобами, а саме, подаються із нового рядка у вигляді дво- або чотиривіршя. Розглянемо приклад:

(5) The conqueror looks around and asks
in a tone of distress —

"Es other doctor to be found,

To cure this deep and deadly wound?"

"wound" rhyming with "found." In an instant he who personates the doctor, and who has been waiting outside, springs in holding a black bottle, but, instead of going to his patient at once, he gives to the audience an account of the various ills he professes to cure, and all the while the figure on the floor lies stretched at full length without any sign of life. Then stooping over him the doctor puts the bottle to his lips and shouts,

"Rise, and fight King George again"[3].

Приклад 5 демонструє, як текст БФП інкорпорується у художній твір. Окремо виділені рядки сприймаються як чужорідні, що активізує комічний ефект. Гумористичний ефект посилюється тим, що під час цитат п'єси Дж. Бонем навмисно використовує лексико-граматичне спотворення оригінального ФТ *Es other — Is there*, а також підкреслює фонетичні зміни у вимові іменника *wound* за допомогою метатекстуальної відсилки "wound" rhyming with "found". Метатекстуальний зв'язок БФП як ПТ і тексту-причмача також прослідковується у короткому, але емоційному переказі комплікативного блоку «чудове зцілення», що несе у собі заряд емоцій від автора і його сприйняття БФП як абсурдного дійства. Таким чином, БФП не може сприйматися реципієнтом об'єктивно.

Тим не менш, сам факт використання БФП як ПТ у художніх творах англійських письменників кінця XIX — початку XX століття, а також наявність їх емоцій (позитивних і негативних), свідчить, що п'єса є актуальною частиною фольклорної традиції Великої Британії на період, що досліджується. Її

потенціал як ПТ реалізується у різних типах діалогічних відносин, включаючи гіпертекстуальність, метатекстуальність, архітекстуальність, при цьому остання актуалізується

у двох планах — текстовому і дискурсивному. Найбільш поширеними стилістичними прийомами активізації БФП як ПТ є аллюзія, травестія і цитація.

Література

1. Ахиезер А. Социокультурный словарь / А. Ахиезер [электронный ресурс]. — режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/ahiez/01.php
2. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. — Москва : Художественная литература, 1990. — 525 с.
3. Гриценко Л. М. Прецедентный текст как средство формирования ценностной картины мира (на материале чатов) / Л. М. Гриценко // Язык и культура. — 2013. — № 1 (21). — С. 16—23.
4. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. — 288 с.
5. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов : изд. 5-е, исп. и доп. / Т. В. Жеребило. — Назрань : Изд-во «Пилигрим», 2010. — 486 с. — Режим доступа : http://lingvistics_dictionary.academic.ru/
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. — 262 с.
7. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультуро́логія: Курс лекцій / В. В. Красных. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. — 284 с.
8. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева [пер. с франц. Г. К. Косиков] // Французская семиотика : От структурализма к постструктурализму. — М. : ИГ Прогресс, 2000. — С. 427—457.
9. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознание и дискурсе / Г. Г. Слышкин. — М. : Academia, 2000. — 142 с.
10. Чапек К. Бесіди з Т. Г. Масариком / Пер. з чes. Л. Кіцили ; Вступ. сл. Є. Топінки / К. Чапек. — Львів : Каменяр, 2001. — 269 с.
11. Черновол-Ткаченко Р. С. Прецедентный текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Руслан Сергійович Черновол-Ткаченко. — Харків, 2007. — 231 с.
12. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. — 190 с.

Ілюстративна література

1. Ainsworth W. H. Mervyn Clitheroe / W. H. Ainsworth. — Charleston : BiblioBazaar, 2010. — 452 p.
2. Baring-Gould S. Richard Cable: The Lightsman. Vol. III / S. Baring-Gould. — London: Smith, Elder, 1888. — 302 p.
3. Bonham J. How they spent Christmas Eve at St. Cadge / J. Bonham // Christmas in Cornwall 60 Years Ago. — London : Unicorn Press, 1898. — Access mode: <http://www.westpenwith.org.uk/christmas.htm>.
4. Bottrell W. Traditions and Hearthside stories of West Cornwell, 2nd Series / W. Bottrell. — Penzance: Beare and Son, 1873. — 312 p.
5. Green E. R. R. Christmas Rhymers and Mummers / E. R. R. Green // Ulster Journal of Archaeology, 3rd Series. — 1946. — Vol. 9. — P. 3—18.
6. Old Hooker's Ghost; or Christmas Gambles at Huntingfields Hall // Bently's Miscellany, Vol. 58. — London: Chapman and Hall, 1865. — P. 637—652.